

Elektron hökumətin informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması problemləri

Cahangir Cahangirli

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası

ccahangirli@yahoo.com

Xülasə— Məqalədə elektron hökumət sistemində informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması problemi araşdırılır. Hazırda informasiya təhlükəsizliyi milli təhlükəsizliyin ən vacib istiqaməti olmaqla, digər sahələrdə təhlükəsizliyin təmin olunmasına birbaşa təsir edir. Bu baxımdan elektron hökumət sistemində informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün kompleks tədbirlər planının işlənilib hazırlanması zəruridir. İlk öncə isə, dövlətlə vətəndaşlar arasında informasiya qarşılıqlı əlaqələrini dəqiqliklə reqlamentləşdirəcək normativ hüquqi aktlar sisteminin yaradılması zərurət kimi çıxış edir. Elektron hökumət sistemində informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün mövcud və potensial təhlükələr nəzərə alınaraq müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb olunur.

Açar sözlər— milli təhlükəsizlik; informasiya təhlükəsizliyi; informasiya cəmiyyəti; elektron hökumət; elektron xidmətlər.

I. GİRİŞ

Cəmiyyətin müasir inkişaf mərhələsində informasiyanın rolu getdikcə daha aşkar hiss olunmaqdadır. Hazırda dünya dövlətlərinin milli təhlükəsizliyi informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması səviyyəsindən birbaşa asılıdır. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının dinamik inkişafı bu asılılığın əhəmiyyətli dərəcədə artmasını şərtləndirir. Qeyd edək ki, informasiya təhlükəsizliyi, informasiyanın məxfiliyinin, tamlığının və əlçatan olmasının təmin olunmasına yönəldilmiş kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini ifadə edir. İnformasiyanın qorunması sahəsində həyata keçirilən kompleks tədbirlər informasiya əldə etmək hüququnun reallaşdırılmasını, müəyyən kateqoriya informasiyaların məxfiliyini, həmçinin, informasiyadan qeyri-qanuni istifadə olunmasının qarşısının alınmasını təmin edir. İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində elektron hökumət sisteminin informasiya təhlükəsizliyi mərkəzi problemlərdən biri kimi nəzərdən keçirilir. Elektron hökumət quruculuğunun həyata keçirildiyi istənilən ölkədə bu sahə kifayət qədər böyük aktuallıq kəsb edir. Elektron hökumət infrastrukturunun təhlükəsizliyi özünün geniş sərhədləri ilə fərqlənir. Belə ki, elektron hökumət sisteminin təhlükəsizliyinə həm daxili, həm də xarici təhdidlər ola bilər. Bu səbəbdən, elektron hökumət infrastrukturunun informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasına kompleks yanaşma tələb olunur. Artıq dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinə ciddi təsir etməyə başlayan informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasının işlək mexanizmləri işlənilib hazırlanmışdır. İnformasiya təhlükəsizliyi elektron formada dövlət xidmətlərinin göstərilməsinin vacib komponentlərindən biri rolunda çıxış edir. Dövlət xidmətlərinin vahid portalının yaradılması zamanı mümkün təhlükələrin təhlili aparılır. Bu təhlil əsasında elektron formada dövlət

xidmətlərindən istifadə zamanı informasiyanın qorunması tələbləri formalaşır.

II. İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN MAHIYYƏTİ

İnformasiya texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi və insan fəaliyyətinin bütün sferalarında tətbiq olunması müasir dövrün səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri kimi nəzərdən keçirilə bilər. İnsan fəaliyyətinin bütün sahələrinə nüfuz edərək informasiya-kommunikasiya texnologiyaları global informasiya mühiti formalaşdırır. Hazırkı mərhələdə milli təhlükəsizliyin, ümumi beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminin siyasi, iqtisadi, müdafiə, sosiomədəni və digər istiqamətləri məhz bu global informasiya mühitindən birbaşa asılıdır. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının əhəmiyyətli dərəcədə inkişafı, dünyada resurs və texnoloji asılılığın güclənməsi qloballaşma üçün münbit şərait yaratmışdır [2, s. 41].

Həm regional səviyyədə, həm də dünya miqyasında dinamik cərəyan edən proseslər fonunda milli təhlükəsizliyin, xüsusilə də, informasiya sahəsində təhlükəsizliyin təmin olunması məsələsi özünü ən aktual problem kimi göstərməkdədir. Hətta, artıq bütövlükdə milli təhlükəsizliyin təmin olunmasının həlledici məqamı kimi informasiya təhlükəsizliyinin çıxış etməsi hamı tərəfindən qəbul olunur. Bu baxımdan, informasiya təhlükəsizliyinin mahiyyətinə yaxından diqqət yetirmək məqsədəuyğundur.

İnformasiya təhlükəsizliyi inkişaf perspektivlərinə görə xarici və daxili amillərin birbaşa təsir etdiyi mürəkkəb sistem və çoxmərhələli problemdir. İnformasiya təhlükəsizliyinə daha ciddi təsir edən amillər bunlardır: [1, s. 17]

- dünyadakı siyasi vəziyyət;
- potensial daxili və xarici təhlükələrin mövcudluğu;
- ölkənin informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) inkişaf səviyyəsi;
- dövlətin daxili-siyasi vəziyyəti.

İnformasiya təhlükəsizliyi dedikdə, bir çox tədqiqatçılar məsələyə nisbətən məhdud bucaqdan yanaşırlar. Belə ki, informasiya təhlükəsizliyi dedikdə, onlar əsasən kompyuter şəbəkələrində informasiyaların qorunmasının və məxfiliyinin təmin olunmasını başa düşürlər. Bu fikir tərəfdarlarına görə ötən əsrin 70-ci illərində kompyuter təhlükəsizliyi, 80-ci illərində isə verilənlərin təhlükəsizliyi kimi başa düşülən məqamlar indi informasiya təhlükəsizliyi kimi təqdim olunur. İnformasiya təhlükəsizliyi – informasiyaya qeyri-qanuni çıxışın

əldə edilməsinin, onların məhv edilməsinin, qeyri-qanuni yayılmasının qarşısının alınması istiqamətində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi kimi nəzərdən keçirilir. Deməli, qeyd etdiyimizə müvafiq olaraq, informasiya təhlükəsizliyinin məqsədi sistemin dəyərlərinin qorunmasından, informasiyanın dəqiqliyinin və bütövlüyünün toxunulmazlığının təmin olunmasından, informasiyaya qeyri-qanuni çıxışın əldə olunduğu halda, itkilərin həddinin minimum olmasının təmin olunmasından ibarətdir [7, s. 23].

Digər qrup tədqiqatçıları informasiya təhlükəsizliyi dedikdə, informasiyanın və informasiya infrastrukturunun təsadüfi və informasiya sahiblərinə zərər vurmaq məqsədi ilə məqsədli müdaxilələrdən qorunması üçün preventiv və postfaktum tədbirlərin həyata keçirilməsini başa düşürlər. Bu zaman iki təhlükəsizlik obyektini nəzərdə tutulur: informasiya və informasiya infrastrukturunu [3, s. 12].

İnformasiya təhlükəsizliyi milli təhlükəsizliyin siyasi, iqtisadi, hərbi, sosial və ekoloji istiqamətlərindən biri kimi nəzərdən keçirilir. İnformasiya təhlükəsizliyinin klassik formada təmin olunması problemi XX əsrin ikinci yarısından sonra dərk olunmağa başlamışdır [6, s. 322]. Məhz bu dövrdə sənaye və postsənaye cəmiyyətlərinin yerini informasiya cəmiyyəti tutmağa başlamışdır. Ötən əsrin ikinci yarısından başlayaraq informasiya texnologiyaları insan fəaliyyətinin əksər sahələrinə nüfuz edərək sosial inkişafın həlledici amilinə çevrilməyə başlamışdır. Bu dövrün ən səciyyəvi xüsusiyyəti ondan ibarət idi ki, cəmiyyətin bütün fəaliyyət sferalarının informasiyadan ciddi asılılığı dərk olunurdu. Hətta, informasiyanın enerji və digər maddi resurslar qarşısında prioritet əhəmiyyət kəsb etməsi qəbul olunurdu. Bu baxımdan informasiya təhlükəsizliyi milli təhlükəsizliyin ən vacib istiqaməti kimi nəzərdən keçirilirdi [4, s. 38].

III. ELEKTRON HÖKUMƏTİN İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN OLUNMASI

Elektron hökumət infrastrukturunun informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasının zəruriliyi informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının dinamik inkişafına müvafiq olaraq, özünün daha qabarıq biruzə verməkdədir. Elektron xidmətlərin göstərilməsi prosesində böyük həcmdə həm şəxsi, həm də dövlət orqanlarına aid olan informasiya toplanır. Bu mərhələdə informasiya təhlükəsizliyi məsələsi səthi nəzərdən keçirilir və elektron hökumət sisteminin göstəricilərindən biri kimi təqdim olunur. Müasir dövrdə bir çox ölkələrdə şəxsi və xidməti informasiyaların emalı qaydaları tam rəqləmləndirilməmişdir. Nəzərə alsaq ki, elektron hökumət sistemində bütün informasiyalar vahid şəbəkədə mövcud olur, informasiya təhlükəsizliyinin tələb olunan səviyyədə təmin olunmaması kifayət qədər ciddi fəsadlara səbəb ola bilər. Belə ki, dövlət orqanlarına aid olan informasiyaların qeyri-qanuni istifadəsi həmin orqanlara və cəmiyyətə miqyaslı zərər gətirə bilər [8].

Elektron hökumət sistemində emal olunan informasiyanın təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün ilk öncə qanunvericilik bazası təkmilləşdirilməli və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişaf səviyyəsinə uyğunlaşdırılmalıdır. Bundan başqa, əksər dünya ölkələrində informasiyanın qorunması və elektron hökumət sistemində dövr edən

informasiyalara qarşı təhlükələrin qiymətləndirilməsi üçün vahid dövlət siyasəti həyata keçirilir. Elektron hökumət sistemində informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması istiqamətində ayrı-ayrı dövlət orqanlarının öhdəliklərinin müəyyənəndirilməsi diqqət mərkəzində olur. Belə ki, elektron xidmətlər təklif edən ayrı-ayrı idarəetmə strukturları onlara aid olan informasiya infrastrukturuna qeyri-qanuni müdaxilələrin qarşısının alınması istiqamətində preventiv tədbirlər həyata keçirirlər.

Elektron hökumətin informasiya resurslarının lazımı səviyyədə qorunması üçün informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasının kompleks sisteminin yaradılması vacibdir. İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması sistemi qorumanın hüquqi, texnoloji, təşkilati, texniki və fiziki metodlarını özündə əks etdirməlidir. İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması istiqamətində mövcud və potensial təhlükələr nəzərə alınmaqla düşünülmüş, uzunmüddətli siyasət reallaşdırılmalıdır. Hüquqi müstəvidə problemlər yanaşı, elektron xidmətlərin göstərilməsini məhdudlaşdıran texnoloji və sosial problemlər də mövcud olmaqdadır. Rusiyalı tədqiqatçı A.Tedeyev elektron hökumət konsepsiyasının inkişafının aşağıdakı problemlərini göstərir [5, s. 75]:

- telekommunikasiyanın aşağı inkişaf səviyyəsi;
- əhalinin və dövlət orqanlarının vəzifəli şəxslərinin kompüter mədəniyyətinin aşağı səviyyədə olması;
- cəmiyyətin psixoloji hazırsızlığı.

Tədqiqatçının fikrincə, vətəndaşların əksəriyyəti hələ də elektron xidmətlərə və ya informasiyaya tam etibar etməirlər və informasiyanın əvvəlki kimi kağız üzərində təqdim edilməsini daha məqbul sayırlar. Bu reallıq həm elektron hökumət sisteminin inkişafını müəyyən qədər ləngidir, həm informasiya təhlükəsizliyinə etinasızlığı şərtləndirir. Elektron hökumət sistemində informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması sahəsində ciddi keyfiyyət dəyişikliyinə nail olmaq üçün ilk öncə normativ hüquqi aktlar sistemini müvafiq istiqamətdə hazırlamaq tələb olunur. Normativ hüquqi aktlar sistemi dövlətlə cəmiyyət arasında informasiya qarşılıqlı əlaqələrini səmərəli tənzimləyi təqdirə informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması problemini də daha səmərəli həll etmək mümkündür.

NƏTİCƏ

İnformasiya təhlükəsizliyi ümumilikdə milli təhlükəsizlik sisteminin kifayət qədər vacib elementini təşkil edir. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafına müvafiq olaraq informasiya təhlükəsizliyi probleminə daha həssaslıqla yanaşma tələb olunur. İnformasiya təhlükəsizliyinin mahiyyətinin izah edilməsi və cəmiyyətin ümumi inkişafı baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Belə ki, hazırda cəmiyyətin inkişafı əsasən informasiyanın artan rolu ilə səciyyələnir. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı və informasiyanın saxlanması və emalının iri kompyuter sistemlərinin meydana gəlməsi informasiyanın təhlükəsizliyinin təmin olunması məsələsinin aktuallığını əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır.

Elektron hökumət sistemində informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması birbaşa dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinə təsir edən amil kimi nəzərdən keçirilir. Elektron xidmətlərin göstərilməsi informasiyaya qeyri-qanuni çıxış əldə olunması imkanları da yaratmış olur. Bu baxımdan, elektron hökumət sistemində informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması istiqamətində kompleks addımların atılması, həmçinin qanunvericilikdə müvafiq dəyişikliklərin edilməsi zamanın tələbi kimi çıxış edir.

MİNNƏTDARLIQ

Bu iş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun maliyyə yardımı ilə yerinə yetirilmişdir – **Qrant № EIF/GAM-2-2013-2(8)-25/24/5.**

ƏDƏBİYYAT

[1] А.В.Бубнов. Информационная безопасность России в условиях глобализации: дис. канд. полит. наук. М., 2004, 128 с.

- [2] Энциклопедический словарь-ежегодник. М., Книга и бизнес, 2004, 624 с.
- [3] Ю.М. Краковский. Информационная безопасность и защита информации. М., 2008, с.208
- [4] Н.Н. Моисеев. Информационное общество как этап новейшей истории. Свободная мысль. 1996. № 1. с. 76-82
- [5] А. А.Тедеев. Информационное право: учебник. М.: Изд-во Эксмо, 2005. 464 с.
- [6] М. Шамсуев. Теоретические аспекты изучения информационной безопасност, Теория и практика общественного развития, № 02, 2010, с. 319-325
- [7] В.Л. Церлов. Основы информационной безопасности. Ростов н/Д, 2008, 231 с.
- [8] Decision of the Government of the Russian Federation «On affirmation of the Resolution on peculiar features of processing of personal data performed without the use of automation means» as of 15.09.2008 No.687, Sobranie Zakonodatel'stva Rossiiskoi Federatsii. 2008. No.38. Art. 4320.